

Harmadik évfolyam negyedik szám (2012/4.)

Tanulmányok

- Gonda Zsuzsa: **165**
*A nómenklatúrától a wikiszótárig.
A papíralapú és a digitális szótárak
kontrasztív elemzése*

Kisebb közlemények

- Natia Amaghlobeli: **184**
Non-standard syntactic markers in SMS discourse
- Brichter Edit: **191**
*Szakszókinccs és világkép
(különös tekintettel egyes logisztikai kifejezésekre)*

Filológia.hu

A Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának
lektorált online folyóirata
www.filologia.hu

Alapító főszerkesztő és a szerkesztőbizottság elnöke

Nyomárkay István

Alapító szerkesztő

Veszelszki Ágnes

A szerkesztőség elérhetősége

filologia.hu@gmail.com

A tanácsadó testület tagjai

Bańczerowski Janusz
Bárdosi Vilmos
Bárdos Jenő
Frank Tibor
Gadányi Károly
Giacomo Sciacovelli
Gósy Mária
Jászay László
Jeremiás Éva
Keszler Borbála
Kiss Jenő
Knipf Erzsébet
Kulcsár Szabó Ernő
Lukács István
Pál Ferenc
Papp Andrea
Székely Gábor

A nemzetközi tanácsadó testület tagjai

Gerhard Neweklowsky (Bécs)
Marko Jesenšek (Maribor)
Djuro Blažeka (Zágráb)
Peter Sherwood
Marko Samardžija (Zágráb)

A címlapot
Greiner Balázs (GbZ Design)
tervezte.

ISSN 2062-7858

A folyóiratról

A Filológia.hu a Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának online megjelenő, lektorált folyóirata.

A Modern Filológiai Társaság online folyóirata és egyben honlapja 2010 januárja óta működik (www.filologia.hu).

A honlapon hosszabb tanulmányok, rövidebb cikkek – kisebb közlemények, illetve recenziók kapnak helyet. A 2009-ben, majd 2011-ben meghirdetett „Az év szakdolgozata” pályázat győztes munkái is folyamatosan kerülnek fel az oldalra. Ezeken felül itt tesszük közzé a fontosabb társasági híreket, konferenciafelhívásokat és -beszámolókat.

Az online folyóirat előnye a papír alapúhoz képest, hogy nincs időhöz, nyomdához, folyóiratszámhoz kötve, így folyamatosan és nagyon gyorsan lehet az új tanulmányokat publikálni.

A honlap nyelve alapvetően magyar, de tudományos írásokat angol, német, francia, orosz, spanyol, olasz, horvát, szerb stb. nyelveken is elfogadjunk (megfelelő nyelvi lektorálás után). Minden cikkhez magyar és angol nyelvű kivonat társul.

A cikkeket a tanácsadó testület lektorálja, csak a lektor engedélyével és ajánlásával kerülhetnek fel a cikkek az oldalra. Mivel lektorált folyóirat, az itt megjelent tanulmányok hivatalos publikációkként elfogadtathatóak.

Konferenciafelhívásokat, híreket, könyvismertetőket is örömmel megjelentetünk.

E-mail címünk: filologia.hu@gmail.com.

Tanulmányok

Gonda Zsuzsa

A NÓMENKLATÚRÁKTÓL A WIKISZÓTÁRIG. A PAPÍRALAPÚ ÉS A DIGITÁLIS SZÓTÁRAK KONTRASZTÍV ELEMZÉSE

1. Bevezetés

A 21. századi információs társadalom legfőbb gazdasági értéke a tudás és az információ. A tudás jellege átalakulóban van, egyre inkább gyakorlatiasabbá, multimediálissá és transzdiszciplinárisabbá válik. A tudás struktúrájának módosulásával párhuzamosan változik a megszerzésének mintázata is, hiszen az egész életen át tartó tanulás kerül a középpontba (Nyíri 2008: 14–18). A tudás jellegének átalakulása megfigyelhető a történetileg egymást követő szótárak nyújtotta információk mennyiségi és minőségi jellemzőiben, a szótárak szerkezeti felépítésében, valamint a szótári szövegek sajátosságaiban.

A tanulmány történeti szempontú áttekintést ad a szótári információ mennyiségi és minőségi jellegzetességeiről, külön hangsúlyozva az egyes szótártípusok funkcióját, a belőlük megszerezhető, felépíthető tudás jellegét. Ezt követően különböző szempontok alapján kategorizálja a nyomtatott (modern szótárak) és a digitális (számítógépes, elektronikus, online) szótárakat, majd megalkotja a prototipikus szótár modelljét. A nyomtatott és az elektronikus prototipikus szótár mint szöveg-típus a 20. században megjelent jellegzetes információhordozók következtében szintén változásokon ment át, ezért szükséges a nyomtatott és a digitális szótári szövegek kontrasztív elemzése, amely segítségével meghatározhatóak a nyomtatott és az elektronikus szótári szövegek feldolgozási folyamatai is.

Összefoglalásként egy táblázat szemlélteti a nyomtatott és a digitális szótár jellemző szövegei közötti különbségeket, amelyek értelmezhetőek a tudás jellegének és megszerzésének sajátosságaiként, hiszen az információszerzés és -tárolás folyamatának lépései párhuzamba hozhatók a szótárhasználat során végbemenő kognitív műveletekkel (Zrinszky 2007, Gonda 2009).

2. A szótári információ mennyiségi és minőségi jellemzői

A magyar szótárirodalom korszakait nem annyira az évszámok, hanem inkább a szótári műfaj változásai segítségével határozhatjuk meg, hiszen legtöbbször egymás mellett éltek a különböző módszertanú lexikográfiai munkák. Tehát a

lexikográfia módszertanának változása alapján a következő szótártörténeti korszakokat különböztethetjük meg, amelyek időben is követik egymást:

1. A könyvnyomtatás kora előtti nómenklatúrák
2. A könyvnyomtatás korabeli nómenklatúrák
3. A könyvnyomtatás korabeli első szótárak
4. A modern szótárak
5. A számítógépes szótárak
6. Az elektronikus szótárak
7. Az online szótárak

Dolgozatom további részében az egyes történeti korszakokban megjelent nómenklatúrák és szótárak sajátosságait mutatom be a bennük található információk funkcióját helyezve a középpontba. A számítógépes szótárak, az elektronikus és az online szótárak kialakulásának körülményeit, valamint tartalmukat részletesebben elemzem. A szótár fogalmát a továbbiakban, a szótári szövegek létrehozásának és megjelenítésének technikai lehetőségei miatt, tág értelemben használom, példáim között speciális lexikonok és enciklopédiák is szerepelnek.

2.1. A papíralapú írott és nyomtatott szótárak

A könyvnyomtatás kora előtti nómenklatúrák legfontosabb tulajdonságai, hogy a szótárhoz a címszavak kiválasztása a fordítandó szövegbe beírt glosszák alapján történik, felépítése még nem szócikkszerű. Továbbá meghatározó jellegzetessége, hogy a címszavakat nem betűrendbe sorolja, hanem fogalomköri csoportok szerint rendezi. A szójegyzékek tankönyvi funkciót töltöttek be.

A könyvnyomtatás korából származó nómenklatúrákban már sok olyan elemmel találkozhatunk, amelyek később a modern szótárak általános jellemzőivé válnak. A szótárak szerkezete módosul: nem glosszákkal ellátott szövegekből és szójegyzékekből áll, hanem címlappal, ajánlással, bevezetéssel, indexekkel ellátott többnyelvű szólistákból. A címszavak kiválasztása azonban még mindig glosszák vagy témakörök alapján történik, ahogy a fentebb említett szójegyzékeknél, ám a rendezés már módosul. Ebből a korszakból származó szótárakban jelenik meg először a kettős keresés, vagyis az olvasónak fogalmi körök és betűrend szerint is van lehetősége az eligazodásra. A szócikkekben megjelenik az illusztráció, a kép, amely a szótár, még inkább az enciklopédia szerves részévé válik. A könyvnyomtatás korából származó nómenklatúrák elsődleges funkciója a nyelvtanítás volt.

A könyvnyomtatás korabeli szótárak legfontosabb sajátossága, hogy a felhasználói igény hozta őket létre. Formátumuk megelőlegezi a modern szótárak struktúráját, meghatározó szerkezeti egységgé válik az ajánlás, a szerzői bevezetés, a jegyzék, a mutató, a melléklet. A címszavak betűrendbe sorolva található meg a szótárakban, és a latinon túl lehetővé válik a magyar nyelvű keresés is. A szótárak készítésénél a nyelvelsajátítás célja mellett megjelenik az egyes nyelvek tudományos célú leírására, a különböző nyelvek szavainak nyelvészeti szempontú csoportosítására való törekvés (Melich 1907).

A modern szótárak struktúrája megegyezik a mai számítógéppel szerkesztett szótárakéval: mindkettőn van védőborító, címdoldal, előzék, címnegyed, bevezető rész, főrész, függelék és hátsó borító. A könyvnyomtatás korabeli első szótárakhoz hasonlóan a címszavak betűrendben követik egymást. Az eddigi tartalmaktól eltérően a kétnyelvű szótárak mellett megjelennek az egynyelvű szótárak, amelyek a magyar nyelv különböző szempontú csoportosítását tűzik ki célul. A szótár profiljának megfelelően a szerző nyelvtörténeti, dialektológiai, nyelvhasználati, helyesírási és egyéb adatokat is közöl az adott címszóról. A szótárak készítésénél az anyaggyűjtés hagyományos, kézi módszerekkel történik. A szerkesztők, szerzők cédulákra dolgoznak, a végleges formátumot a nyomdász hozza létre, aki a tördelésnél megszabja a szótár méretét, fizikai megjelenését. Mivel a nyomdai munkák igen időigényesek, és a cédulázás is lassú folyamat, egy-egy nagyobb szótár elkészítése akár évekbe, évtizedekbe is telhetett. Bár továbbra is az ismeretterjesztés a cél, a szótárak már nem kifejezett tanítási céllal íródnak. Sokkal fontosabb lesz a tudomány, ezen belül is a nyelvtudomány rendszerezése, a nyelvvel kapcsolatos ismeretek rögzítése. A szótárak felhasználói között már nemcsak diákok, hanem kutatók, írók, és ami még fontosabb, olvasó, laikus emberek is lesznek (Sági 1922, Magay 1966, Balaskó 2004).

2.2. A számítógépes szótárak

A műszaki-technikai környezet változása, mint minden tudományterületen, a lexicográfiában is paradigmaváltást hozott. A 20. században a lexicográfia elfogadott tudományterületté vált, és sorra alakultak a nemzetközi akadémiai társaságok, mint például a Dictionary Society of North America és a European Association for Lexicography. A nemzetközi társaságok tekintélye a lexicográfia tudományának további fejlődését segítette elő (Balaskó 2004: 124). A tudományos forradalmak következtében megnőtt a szótárak iránti igény, hiszen az egyes szakmák szakszói gyorsan cserélődnek, változnak, a tudás mind szélesebb körűvé válik, elsajátítására már nincs lehetőség, ezért van szükség a folyamatos és naprakész szótárkiadásra, amely csak számítógépek segítségével lehetséges (Fóris 2006: 58).

Először az 1970-es években kerültek a szótárak kapcsolatba a számítógépekkel. Zgusta szerint a számítógép a szótárkészítés négy szakaszában vehet részt: az adatgyűjtésnél, a szócikk kiválasztásánál, a szócikk fogalmazásánál, valamint a szócikk rendezésénél (idézi Balaskó 1990: 124–125). A számítógépes szótárak közé azokat a szótárakat soroljuk, amelyek gépileg olvashatóak, tehát a szótár anyagát számítógépen rögzítették, szerkesztették, majd számítógépes tördelőprogram segítségével nyomtatták. Az első ilyen szótár az angol *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, amelyet Hornby adott ki 1974-ben (Balaskó 2004: 125). Az ilyen típusú szótárakat Pajzs Júlia a számítógépesített szótárak azon csoportjának tartja, amelyek nyomtatott szótárak alapanyagául szolgálnak (Pajzs 1990: 9). Azokat a szótárakat, ahol a számítógép más feladatokat is ellát, elektronikus szótáraknak nevezzük.

A magyar egynyelvű szótárak közül először Kelemen József és Füredi Mihálynak *A magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára* című munkája készült számítógép

segítségével. Az adatfeldolgozás megkönnyítésére lyukkártyás számítógépeket használtak. A lyukkártyák segítségével összesen 3410 címszót kódoltak, amely 200 író 258 művének szavait tartalmazta. A magyarországi számítógépes lexikográfia másik mérföldkövének tekintett, az 1959 és 1962 között készített Papp Ferenc-féle *Szóvéghmutató szótár*, digitalizált változatát *Debreceni Tezaurusz* néven ismerjük, amely az *Értelmező szótár* 58323 címszavát és kódolt formáját tartalmazza (Fodor 2001: 275). Ez a szótár az elektronikus szótárak előfutárának is tekinthető, hiszen nemcsak olvasni tudjuk a számítógép segítségével, hanem keresni is lehet benne. A számítógéppel készített nyomtatott szótárak közül megemlíthetjük Kiss Lajos *Földrajzi nevek etimológiai szótára* vagy B. Lőrinczy Éva *Új magyar tájszótár* című munkáját.

A számítógépes és az elektronikus szótárak között nincs feltétlen korszakbeli különbség. Ma is jelennek meg olyan szótárak, amelyek nyomtatását számítógéppel készítik elő, de elektronikus felületen nem teszik közzé. A számítógéppel készített szótárak struktúrájukban többségében megegyeznek a modern szótárakkal. Tartalmi és felhasználói szempontból is hasonlóak. A számítógépes lexikográfia a modern szótárak korához képest azonban mégis forradalmasította a szótárkészítést. Az eddig kézi úton történő adatfeldolgozást felváltották a lyukkártyarendszerű gépek, majd a számítógépes szoftverek. Az adatok rögzítése is egyszerűbbé vált a billentyűzet és a szövegszerkesztő programok segítségével. Az adatgyűjtés, az adattárolás és -rendezés, a csoportosítás műveleteit is kapott utasítások, algoritmusok alapján hatják végre a szoftverek (Fodor 2001: 275). A szótárak nyomtatásra való előkészítése is módosult, hiszen a különböző szerkesztő programok biztosítják, hogy a szótár végleges formátumáról csak közvetlen a nyomtatás előtt kelljen dönten.

2.3. Az elektronikus szótárak

A számítógépes szótárak másik típusát azok a szótárak alkotják, amelyekben természetes nyelvű kommunikáció alakul ki a szótár és a felhasználó között. Az ilyen típusú szótárakat gépi fordítás vagy természetes nyelvű interface tőtáraként használják (Pajzs 1990: 9). A számítógépet nemcsak az adatgyűjtéshez és a nyomtatás előkészítéséhez hívják segítségül, hanem a szócikkek kiválasztását, megfogalmazását és rendezését tartalmazó műveleteket is számítógéppel végzik. Az első elektronikus szótárnak a *Collins Cobuild English Language Dictionary*-t tekinthetjük, amely 1987-ben készült. A Cobuild-projekt nagy hatással volt a számítógépes lexikográfiára, meghatározta az elektronikus szótárak legfőbb jellemzőit (Balaskó 2004: 124–125).

Az első magyarországi elektronikus szótárak többsége nem új szótári munka, hanem nyomtatásban már megjelent szótárak elektronikus feldolgozása. A nyomtatott szótárak anyagát rögzítik a számítógépen, és különböző programok segítségével egy olyan elektronikus felületet hoznak létre, amely tartalmában nem, viszont struktúrájában nagymértékben eltér a nyomtatott szótáraktól (Pajzs 2007: 181). Az első magyar elektronikus szótárak közé tartoznak olyan CD-ROM-ok, mint például az 1995-ben megjelent *Anyanyelvi könyvespolc*, amely *A magyar helyesírás szabályait*, a *Helyesírási kéziszótárt*, az *Idegen szavak szó-*

tárát és 14000 szavas értelmező szótárt is tartalmaz. A legtöbb elektronikus szótár esetben egy adathordozón egyszerre több szótár vagy lexikon is szerepel. Ez azt jelenti, hogy a felhasználó egyszerre több szótárban kereshet, sőt a címszavak kereséséhez elég a megfelelő kulcsszót beírnia a keresőablakba. Magay bibliográfiája szerint 2006 és 2007 között 17 darab egynyelvű nyomtatott szótár jelent meg, míg elektronikus mindössze egy darab (Magay 2007: 305–312).

Összefoglalva az elektronikus szótárak a következőkben térnek el a számítógépes és a modern szótáraktól: az elektronikus szótárak az adatgyűjtést valamilyen számítógépes korpusz feldolgozásával végzik. Ez a korpusz lehet egy már meglévő szótár anyaga vagy egy internetes adatbázis is. A korpuszból nyert információk segítséget nyújtanak a jelentések rendezésében és a gyakorisági szempont érvényesítésében. Az elektronikus szótárakban nem kell betűrend szerint keresnünk, sőt még a címszó pontos megadására sincs szükség; kereshetünk szavakat, kifejezéseket, szintagmákat, mondattöréseket (Kiefer 1999: 131). A szócikkek belső szerkezetében a legnagyobb különbséget a nyomtatott szótárakhoz képest az utalások rendszere és a példamondatok relevanciája jelenti. Az utalószócikk szerepét az elektronikus szótárak hiperlink segítségével váltják ki, a példamondatokat pedig korpuszokból is választhatják, amelyek az élőnyelviséget tükrözik (Balaskó 2004: 129–130; Prószéky 2004: 81). A szótárak célja a felhasználók gyors ismeretszerzési igényeinek kielégítése lett.

2.4. Az online szótárak

A lexikográfia tudományának átalakulásában újabb mérföldkövet jelentett, amikor a számítógépeket összekapcsolva egy olyan hálózatot hoztak létre, amely lehetővé tette, hogy a rendszeren belüli számítógép felhasználók tudjanak egymással kommunikálni, adatokat cserélni, közös tartalmakat létrehozni. Ezt a hálózatot nevezzük internetnek, amely nagy szerepet játszott a tudományos élet fellendülésében. Elektronikus könyvtárak jöttek létre, amelyek anyagait saját számítógépünkön olvashatjuk; megnőtt a publikálási lehetőségek száma; felgyorsult a publikálási ciklus, hiszen interneten keresztül gyors és könnyű a legújabb tudományos eredmények terjesztése.

Az internet adta lehetőségeket a lexikográfia tudománya is kihasználta. Az online szótárak létrejötte és gyors elszaporodásának oka, hogy kimondottan felhasználóbarát felületet hoztak létre a szótárszerkesztők. A CD-ROM-on lévő szótárak adatbázisa véges, adataik statikusak, a rajtuk lévő tartalom ugyanúgy elavulhat, mint a nyomtatott szótárak esetében. Ezzel szemben az internetes szótárak használata dinamikus; tartalmuk könnyen módosítható; és multimedialitások, hiszen egy gombnyomásra megjeleníthető a keresett címszóval kapcsolatos kép, térkép, hanganyag vagy film (Holl 1996: 561–562).

Ebbe a csoportba tartozik a többszörösen kétnyelvű SZTAKI szótár, amely kihasználja az interneten megjelenő információ multimedialitását. Miután beírtuk a címszót a keresőablakba, a program listázza a találatokat. A keresett kifejezésnél pedig nemcsak a címszó jelenik meg, hanem annak pontos kiejtését is hallhatjuk. A SZTAKI nemcsak a fordítók, szakfordítók munkáját teszi könnyebbé, pél-

dául a közvetlenül elérhető *Rövidítésszótár* segítségével, hanem a nyelvtanulókét is, hiszen saját szöszedetet és anagrammafeladványokat készíthetnek a weboldal segítségével.

Az online szótárakról összességében elmondható, hogy használatuk egyszerű, kényelmes, gyors és olcsó. A számítógépes szótárakhoz képest legnagyobb előnyük, hogy adatbázisuk korlátlan mennyiségű adatot tartalmaz. Szócikkeik nemcsak belső utalásokkal, hanem gyakran külső hivatkozásokkal vannak ellátva, amelyek segítségével könnyen egy másik weboldalra léphetünk. Az online szótárak esetében ugyanígy korlátlan a multimediális anyagok száma is, nem úgy, mint a CD-ROM esetében. Az internetes szótárak célja az ismeretterjesztés mellett a lehető leggyorsabb és legnaprakészebb információszerzés, legyen szó egy idegen nyelvű szöveg fordításáról vagy a legfrissebb tudományos kutatások eredményeiről.

3. A prototipikus szótár

A szótárak fajtáit nyelvük, terjedelmük, a bennük lévő információ sajátossága, anyaguk jellege és adathordozójuk szempontjából is csoportosíthatjuk. Rendszerezésem Sági István és Magay Tamás bibliográfiáin, valamint O. Nagy Gábor tanulmányán alapul. Mindhárom munkából a modern szótárak fajtáira vonatkozó részeket emelem ki és foglalom össze (Sági 1922, Magay 2004: 11). A szótárak tulajdonságainak sokszínűsége bonyolultabb kategorizációt igényelne, de a szótárak szövegtani vizsgálatához első lépésként az alábbi csoportosítás elégségesnek bizonyult.

A szótárak nyelve alapján két csoportot különböztethetünk meg: az interlingvális és a monolingvális szótárakat. Az interlingvális szótárak lehetnek két- vagy többnyelvűek. Ezeknek a szótáraknak elsődleges céljuk a fordítás és a nyelvtanulás segítése. A monolingvális vagy egynyelvű szótárak esetében beszélhetünk általános értelmező szótárakról; történeti elvű teljes és nyelvtörténeti szótárakról; tudományos, illetőleg sajátos rendeltetésű szótárakról; nyelvművelő és nyelvhelyességi szótárakról; frazeológiai szótárakról; egyéb szótárakról, szótárszerű művekről és elektronikus szótárakról.

A szótárak terjedelmét tekintve megkülönböztetünk kisszótárakat, közép- vagy kéziszoztárakat és nagyszótárakat. A zsebszoztárak és a kisszoztárak általában kevesebb mint 15000 címszót tartalmaznak, ilyen például az Akadémiai Kiadó *Angol–magyar kisszoztára*. Terjedelme szerint középszoztárnak vagy kéziszoztárnak nevezzük azokat, amelyek kevesebb mint 80000 címszót tartalmaznak, ilyen például a Pusztai Ferenc szerkesztette *Értelmező kéziszoztár*. Nagyszótárnak nevezük a 80 000 címszónál többet magában foglaló műveket.

A szótárak anyagának jellege szerinti felosztásban a szótár forrásanyaga és a címszójegyzék határozza meg az egyes fajtákat. Ennek alapján a következő kategóriákat határozhatjuk meg: köznyelvi; szaknyelvi; nyelvtörténeti; tájnyelvi; csoportnyelvi vagy rétegnyelvi; stílusszoztárak; írói; frazeológiai szótárak; idegen

szavak szótárai; új szavak, új jelentések szótára; rövidítésszótárak; szinkrón szótárak és thesaurus jellegű szótárak. A köznyelvi forrásanyag leginkább a két-nyelvű szótárak címszavait képezi, a többi kategória esetében beszélhetünk egy-nyelvű és két-nyelvű szótárakról is.

Az információ sajátossága szempont tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szótár hogyan és milyen információt közöl a címszóról. Az információ módjának közlése kétféle lehet, beszélhetünk kifejtő értelmezéseket tartalmazó és utalással megvilágító szótárakról. A címszóról szóló információk lehetnek normatív vagy tájékoztató jellegűek, valamint lexikonszerű enciklopédikus szótárak; a nyelvi adat milyensége alapján pedig léteznek általános leíró, etimológiai, szinonima, fogalomköri, gyakorisági, nyelvtani, szóvégmutato, helyesírási, kiejtési, szólás- és közmondásszótárak, kollokációk szótárai, rímszótárak, ellentétes szavak szótárai.

A szótárak adathordozó szempontjából két csoportot alkotnak. Az egyik csoport a nyomtatott, a másik az elektronikus szótárak csoportja. Az elektronikus szótárakon belül megkülönböztethetünk CD-ROM-on lévő, internetes és online szótárakat. Az elektronikus szótárakat csak számítógép segítségével olvashatjuk. A CD-ROM-on lévő szótárak megjelenítéséhez nincs szükség internetre, míg az online szótárak csak az interneten keresztül olvashatók. A két fajta azonban mégis eltér egymástól abban, hogy az elektronikus szótárt nem közvetlenül az interneten szerkesztik, hanem már kész állapotban töltik fel egy weboldalra, míg az online szótárak kizárólag a világhálón léteznek, ott olvassák és ott is készítik őket.

Az említett szempontok alapján a szótártípusok csoportosítását a következő táblázat mutatja:

1. ábra: A szótárak típus szerinti csoportosítása

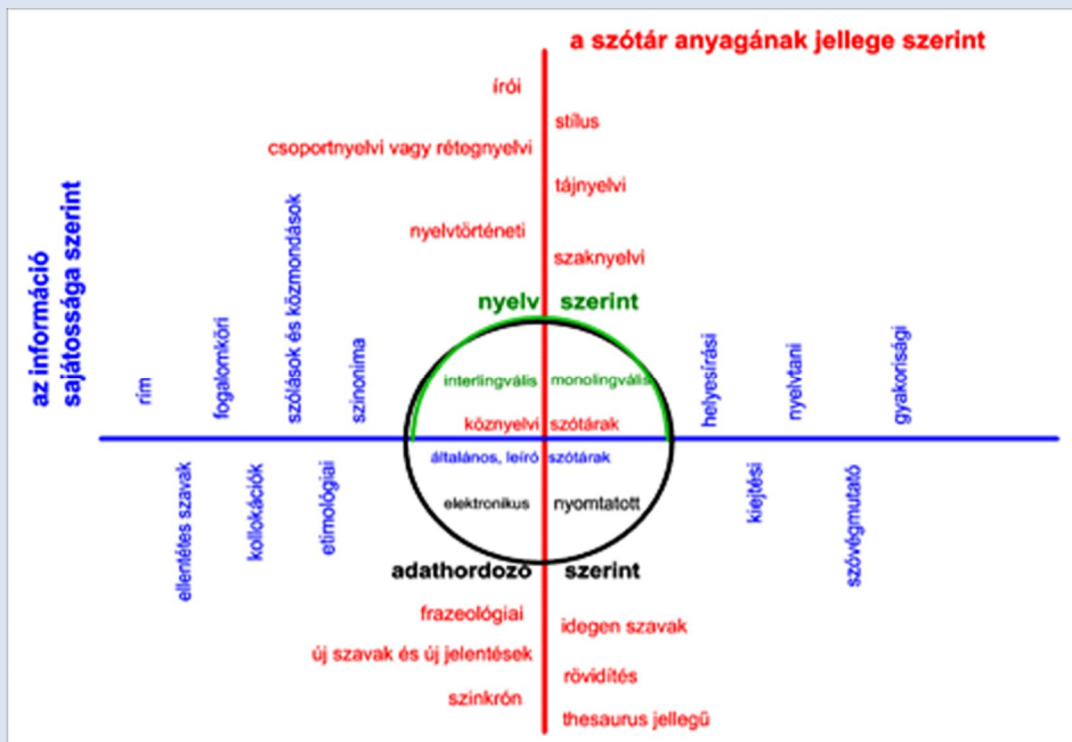
	Nyelv szerint	Adathordozó szerint	A szótár anyagának jellege szerint	Az információ sajátossága szerint
Szótár-típusok	Interlingvális vagy Monolingvális	papíralapú vagy elektronikus	írói, stílus, csoportnyelvi, régennyelvi, tájnyelvi, nyelvtörténeti, szaknyelvi, köznyelvi, frazeológiai, idegen szavak, új szavak és új jelentések, rövidítések, szinkrón	rím, ellentétes szavak, fogalomköri, kollokációk, szólások és közmondások, etimológiai, szinonima, helyesírási, kiejtési, nyelvtani, szóvégmutato, gyakorisági

Beaugrande és Dressler alapján a szótár szöveggént kezelhető, hiszen annak tartunk minden olyan közlést, amely a szövegszerűség hét ismérvének eleget tesz. Ha ezek közül az ismérvek közül valamelyik nem teljesül, akkor a szöveg nem lesz kommunikatív. Az ilyen szöveg közlésre nem alkalmas, ezért nem is tekintjük szövegnek. A szöveg minden esetben valamely diskurzusban, vagyis írott

vagy beszélt nyelvi megnyilvánulásban szerepel. Attól függően, hogy a szöveget más-más körülmények között használjuk, más-más szövegtípusba sorolhatjuk be (Beaugrande–Dressler 2000: 23).

Az egy adott kategóriához tartozó egyedek, jelen esetben a különböző szótártípusok, hierarchikus elrendezést mutatnak attól függően, hogy a releváns tipikalitási feltételeket milyen mértékben elégítik ki (Kiefer–Gyuris 2006: 184). Az egyes szótárak prototipikus felosztását a 2. ábra alapján határozom meg.

2. ábra: A prototipikus szótár

Az ábrán jól látható, hogy a szótárfajták csoportosításánál figyelembe vett kritériumok alapján – kivéve a terjedelmi szempontot – prototipikusnak az általános, leíró, köznyelvi szótárak számítanak, mind az inter- és monolingvális, mind pedig a nyomtatott és elektronikus szótárak esetében. A nyelv és az adathordozó szerinti felosztás kétdimenziós, így ezekben az esetekben nincs értelme hierarchikus kategorizálásnak. A prototipikus csoportosítás értelmében a továbbiakban a monolingvális, köznyelvi, leíró, nyomtatott szótárak szövegének jellegzetességeit mutatom be.

3.1. A prototipikus szótári szöveg

Prototipikus monolingvális szótárnak számítanak tehát a magyar nyelv értelmező szótárai. Vizsgálatomhoz egy közepes terjedelmű értelmező szótárt, az *Értelmező szótár* +-t választottam, amelyet címszavainak mennyisége és szócikkeinek minősége alapján is alkalmasnak tartok az elemzésre. A szövegszerűség hét ismértévének feltárásában a szótáraknak csak a főrészét, vagyis a tulajdonképpeni szótár részt használom fel.

3. ábra: Az *Értelmező szótár*+ nyelv szócikke

nyél	1154	nyelvérzék
<p><i>mohón nyelte a vizet. Ez a vállalkozás veszteséges, csak nyelvi a pénz.</i> (átvitt) <i>A kocsi nyelte a kilométereket.</i></p> <p>◇ Szín: 1. lenyel, (bizalmas) <i>fal, habzsol</i>, (rég) <i>töltöz</i> 2., 4. <i>beszív, befogad</i></p> <p>◇ Táj: 1. <i>nyél</i></p> <p>◇ Ell: 1. <i>kiköp</i> 2. <i>kilélegez, kifúj</i> 3. <i>kiad, kimond; kirobban</i></p> <p>◇ Etim: Ósi, uráli kori szó.</p> <p>nyél ♦♦♦♦ fn <i>nyelek, nyelet, nyele</i></p> <p>Eszköznek, szerszámnak az a része, amellyel kézbe vesszük. <i>Eltörött az esernyő nyele.</i></p> <p>■ <i>Nyelbe üt valamit:</i> megvalósítja. <i>Nyelbe ütötte a lakáscserét.</i></p> <p>◇ Szín: <i>fogó, fogantyú, szár, kar</i>, (rég) <i>maroklat</i>, (idegen) <i>griff</i></p> <p>◇ Etim: Ósi, uráli kori szó.</p>		<p>3. Az emberi közlésnek hangokból, szavakból, mondatokból álló eszköze. <i>A magyar nyelv két legközelebbi rokona a vogul és az osztyák. Angol nyelven folyékonyan beszél, de német és olasz nyelven is olvas, és sokat megért.</i> (átvitt) <i>Megtanulta a süketnémák nyelvét. Én nem értek a számok nyelvén.</i></p> <p>4. Eszköz, műszer lengő alkatrésze. <i>Megrepedt a harang nyelve.</i> ■ <i>A mérleg nyelve:</i> a) mutatója. <i>A mérleg nyelve megmutatja, melyik serpenyőben van nagyobb súly.</i> b) olyan tényező, amely valamit eldönt. <i>Az ő szava fog dönteni, ő lesz a mérleg nyelve.</i></p> <p>◇ Szín: 3. <i>nyelvezet, beszéd, nyelvhasználat, stílus, kifejezés mód, (rég) idióma, (idegen) lingua</i></p> <p>◇ Táj: 1. <i>nyeldekő</i></p> <p>◇ Etim: Ósi, finnugor kori szó.</p> <p>◇ Ó: <i>bükk + fa + nyelv, föld + nyelv, konyha + nyelv, köz + nyelv, kutya + nyelv, világ + nyelv, virág + nyelv</i></p> <p>nyelvcsalád ♦♦ fn</p> <p>Közös nyelvből eredő, egymással rokonságban levő nyelvek csoportja. <i>A magyar nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor ágához tartozik.</i></p> <p>◇ Etim: Összetétel: → <i>nyelv</i> + → <i>család</i>.</p> <p>nyelvel ♦♦ ige ~ni</p> <p>1. (rosszalló) Feleselve veszekszik. <i>Addig nyelvelt a szomszédjaival, hogy már mindenki haragszik rá. Zsémbes asszony, naphosszat nyelvel.</i></p> <p>2. (népi) (Kutya) nyelvét hosszan kiöltve liheg. <i>„Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve”</i> (Arany J.: Toldi).</p> <p>◇ Szín: 1. <i>vitatkozik</i>, (rosszalló) <i>szájál, visszabeszél, pörlekedik, perel, perlekedik, szájaskodik, pöröl</i></p> <p>◇ Táj: 1. <i>pampog, pampuláz</i></p> <p>◇ Ell: 1. <i>hallgat, csöndben van</i></p> <p>◇ Etim: A → <i>nyelv</i> főnév származéka.</p> <p>nyelvemlék ♦♦♦ fn</p> <p>Valamely nyelv régi állapotát őrző írásos emlék. <i>Legrégibb szöveges nyelvemlékünk a Hallotti beszéd.</i></p> <p>◇ Etim: Összetétel: → <i>nyelv</i> + → <i>emlék</i>.</p> <p>nyelvérzék ♦♦ fn</p> <p>1. Az anyanyelv használatának készsége. <i>Ha helyesírási kérdésekben bizonytalanok vagyunk, sokszor a nyelvérzékünkre hagyatkozunk.</i></p> <p>2. Idegen nyelvek elsajátítására és helyes, folyékony használatára való képesség, készség. <i>Jó a nyelvérzéke, könnyen tanulja az angolt.</i></p>
<p>NY</p>	<p>nyeles ♦ mn <i>-ek, -et, -en</i></p> <p>Olyan (tárgy), amelynek nyele van. <i>Egy nyeles edényt hozott vizet merni.</i></p> <p>◇ Etim: A → <i>nyél</i> főnév származéka.</p> <p>nyelőcső ♦♦ fn</p> <p>A garatot a gyomorral összekötő, izmos falú cső, amely a táplálékot a gyomorba juttatja. <i>Gombás fertőzést állapítottak meg a nyelvőcsővé.</i></p> <p>◇ Szín: <i>gége</i>, (rég) <i>bárszing</i>, (idegen) <i>oesophagus</i></p> <p>◇ Táj: <i>nyeldekő</i></p> <p>◇ Etim: Összetétel; <i>nyelő:</i> a → <i>nyel</i> ige származéka + → <i>cső</i>.</p> <p>nyelv ♦♦♦♦ fn <i>-ek, -et, -e</i></p> <p>1. Az ízlelésnek és (embernél) a beszédnek a szerve. <i>Elharapta a nyelvét. Megégette a nyelvét a forró leves.</i> ■ <i>Lóg a nyelve:</i> nagyon fáradt. <i>Lóg a nyelve az egésznapos rohanástól.</i> <i>Fel van vágva a nyelve</i> vagy <i>felvágta a nyelvét:</i> bőbeszédű. <i>De fel van vágva a nyelve ennek a lánynak, folyton felesel!</i></p> <p>2. (Kifejezésekben:) az embernek ez a szerve mint a pletykázás, a megszólás jelképe. ■ <i>A rossz nyelvek:</i> a rosszindulatú, pletykás emberek. <i>A rossz nyelvek szerint megint összeveszett a férjével.</i> • Szólás: <i>Nyelvére vette a falu, a város:</i> rossz hírért keltik. <i>Csípős nyelve van:</i> szívesen megszól másokat. <i>Vigyáz a nyelve:</i> megfontoltan beszél.</p>	<p>Szín: szinonima, rokon értelmű szó – Táj: tájnyelvi, nyelvjárási szó – Ell: ellentét, antonima Etim: etimológia, szóeredet – Ó: utótagi összetétel – ő: nyelvhasználati tanács – ♦: gyakorisági mutató ■ állandósult szókapcsolat – ● szólás a szinonimák közt</p>

A szövegszerűség első ismérve a kohézió, amely azt mutatja, hogy a szöveg felszíni részei között milyen kölcsönös összefüggések vannak egy adott szószorozaton belül. A felszíni összetevők nyelvtani alakzatok és konvenciók alapján függenek egymástól, vagyis a kohézió a grammatikai függőségeken alapul (Beaugrande–Dressler 2000: 24). Ha a címszó négy jelentését vizsgáljuk, láthatjuk, hogy négy értelmes, a magyar nyelv grammatikai szabályainak megfelelő megnyilatkozást találunk. A jelentéseket dőlttel szedett példamondatok követik, amelyek szintén megfelelnek a kohézió ismérvének. A szövegen belül az egyes szövegrészeket a kohéziót elősegítő eszközök biztosítják, ilyenek például a névmások, koreferensek, az anafora, a katafora, az ellipsis és a kötőszavak használata (Beaugrande–Dressler 2000: 73–120). A szócikkek esetében ezek a kohéziót elősegítő eszközök nem szavak, hanem jelek formájában nyilvánulnak meg. Ilyen például a fekete négyzet, amely a példamondatok vagy a fekete kör, amelyek a szólások sorát vezeti be. Találkozunk még a szócikken belül üres rombuszal is, amelyet egy rövidítés követ: ezek vezetnek be a szó szinonimáit, etimológiáját vagy tájnyelvi megfelelőit. A szöveg kohéziójának fontos eleme a kiegyenlítődés a tömörség és a világosság között, amely jellemző a szótárak esetében kiemelten fontos. A *nyelv* szócikkben is rövid meghatározásokat olvashatunk, amelyek megfelelnek a tömörség kritériumának, hiszen a definíció csak a címszóra vonatkozó leglényegesebb információkat tartalmazza. A világosság feltételét a definíció mellett azonban a példamondatok is érvényesítik. Összességében elmondható, hogy a kohézió kritériumát a szótár, a tipográfia és az alkalmazott jelek segítségével, teljes mértékben kielégíti, hiszen ha a jeleket feloldjuk, összefüggő, a magyar nyelv grammatikai szabályainak megfelelő szöveggé olvashatjuk fel a szócikk tartalmát.

A szövegszerűség második kritériuma a koherencia, amely a szövegfelszín alatt meghúzódó fogalmak és viszonyok kölcsönösen elérhető és releváns voltára utal. A fogalom úgy határozható meg, mint valamely tudás-alakzat, kognitív tartalom, amely elérhető vagy aktivizálható a tudatban. A szótárak esetében a fogalom a címszónak felel meg, az *Értelmező szótár*+ban a *nyelv* fogalomnak négy jelentése van. Tulajdonképpen ezek a jelentések képezik a viszonyokat. A viszonyok azok a fogalmak közötti kapcsolatok, amelyek együtt jelennek meg a szövegvilágban. A szövegek többségében a viszonyok nem mindig jelennek meg expliciten, a szótárak esetében azonban aktivizálva vannak felszíni kifejezések révén, hiszen a négy magyarázat egyértelművé teszi számunkra, hogy a nyelv fogalmát értelmezhetjük emberi testrészként; átvitt értelemben, mint a megszólalás jelképe; a közlés eszközeként és alkatrészként is (Beaugrande–Dressler 2000: 120–152).

A szövegszerűség harmadik ismérve a szándékoltság, amely egy felhasználó központú fogalom. A szándékoltság a szöveg létrehozójának arra az igyekezetére vonatkozik, hogy a létrehozott közlés kohézióval rendelkező és koherens szöveget alkosson, amely képes teljesíteni létrehozójának szándékait. A szótárak esetében a létrehozó szándéka, hogy ismereteket közvetítsen, értelmes és használható információkhoz juttassa az olvasót, akár csak a *nyelv* szócikkénél, ahol a *nyelvről* való ismereteket közli és csoportosítja. A szándékoltság kritériumánál fontos a befogadó szempontjából a türelem. A befogadó egy bizonyos határig

túri, ha az adott szöveg nem felel meg a kohézió vagy a koherencia ismérveinek, mert feltételezi, hogy a szöveg létrehozójának szándékában áll, hogy értelmes szöveget közöljön (Beaugrande–Dressler 2000: 152–184). A már említett sokré-
tű tipográfia és jelhasználat miatt a szótárak esetében is szükség van türelemre, hiszen az olvasónak meg kell fejtenie a jeleket. Minél gyakorlottabb a szótár felhasználója, ez a türelmi idő annál rövidebb, hiszen a szótárakban használt jellemző jelek bekerülnek az olvasó tudáskeretébe, és onnan már könnyen előhívhatja, amikor szótárt vesz a kezébe.

A szövegszerűség negyedik kritériuma az elfogadhatóság, amely a szöveg befogadójának hozzáállására vonatkozik. A befogadó célja, hogy kohézióval rendelkező és koherens szöveget alkosson, amely számára valamilyen használhatóságot vagy relevanciát mutat (Beaugrande–Dressler 2000: 152–184). A szótárak szövege ismeretek megszerzését szolgálja, tehát hasznos kell, hogy legyen a befogadó számára. A befogadó célja az is, hogy a szövegben lévő esetleges hiányok vagy zavarok ne akadályozzák a szöveg befogadását. A befogadó azzal is támogatja a szöveg koherenciáját, hogy a szöveg értelmezésekor hozzáteszi a maga értelmezését. Ezt nevezzük a következtetések levonásának, amely a szótárolvasáskor a jelek megfejtésénél és a benne lévő információ felhasználásánál játszik szerepet. A *nyelv* szócikk esetében a négy magyarázat közül a következtetések levonása segítségével kell megállapítani a befogadónak, melyik jelentés releváns számára.

A hírérték a szövegszerűség ötödik ismérve. A hírérték meghatározza egy szöveg hatásosságát, annál hatásosabb egy szöveg minél kevésbé explicit a tartalma. Természetesen a kifejezettség nem mehet a megértés rovására. A szótárak esetében, ahogy azt már fentebb is említettem, explicit szövegekkel állunk szemben, vagyis a szöveg hatásossága alacsony. Ezzel szemben a szótárakban lévő szövegek nagy hírértékűek a befogadó számára, hiszen a szótárt ismeretszerzés vagy -ellenőrzés céljából lapozza fel. A hírérték tehát attól függ, hogy a szövegben megjelenő információ mennyire várt vagy váratlan, illetve mennyire ismert vagy ismeretlen (Beaugrande–Dressler 2000: 184–211). A hírérték mértéke tehát leginkább a befogadó előzetes tudásától függ: ha a befogadó a *nyelv* szó minden jelentésével tisztában van, akkor alacsony a szöveg hírértéke, viszont ha valamelyik jelentést nem tartalmazza a befogadó előzetes tudása, akkor a szótári szöveg hírértéke nagy, hiszen a közlemény feldolgozása több erőfeszítést igényel.

A szövegszerűség hatodik ismérve a helyzetszerűség, amely a szöveg azon tényezőit érinti, amelyek egy szöveget relevánssá tesznek az adott helyzethez képest (Beaugrande–Dressler 2000: 211–235). A befogadó, vagyis jelen esetben a szótár olvasója rövid, tömör magyarázatot vár, amikor a *nyelv* szócikkhez lapoz. A szótár műfaját meghatározó tipikus szövegstruktúra megfelel a helyzetszerűség ismérvének. A befogadó számára valószínűleg idegen lenne, ha a címszó után összefüggő, nem pedig jelekkel tagolt szöveget találna.

A szövegszerűség hetedik ismérve az intertextualitás, amely azon szövegtényezőkre vonatkozik, amelyek valamely szöveg felhasználását egy vagy több szöveg

ismeretétől teszik függővé, amellyel a befogadó korábban találkozott (Beaugrande–Dressler 2000: 235–268). A szótárak esetében az intertextualitás kiváló példája a használati útmutató, amelynek ismerete nélkül, a szótár szövege értelmezhetetlenné válik a befogadó számára. A *nyelv* szócikk végén az üres rombusz után található Ö betű megfejtése kétféleképpen lehetséges az intertextualitás tényezőinek segítségével. Az egyik, hogy a befogadó olvasta a használati útmutatót, és ez alapján értelmezi. A másik lehetőség, hogy a jelet követő szavakat olvasva a befogadóban felidéződnek olyan szövegek, ahol ezek a gyakori szóösszetételek már elhangzottak, és ez alapján olyan következtetéseket von le, amelyek segítségével feloldja a sor elején látható jelet és rövidítést. Mindkét folyamat azonos megoldáshoz vezet: itt vannak felsorolva azok a szóösszetételek, amelyekben a *nyelv* leggyakrabban előfordul.

Összességében elmondható, hogy a szótári szöveg megfelel a szövegszerűség hét ismérvének. Azok a tipikus szövegtől eltérő sajátosságok, melyek az ismérvek vizsgálatánál megjelentek, jelzik, hogy a szótári szöveg eltér az általánosnak mondható összefüggő mondatokból álló szövegtől. Ezek a különbségek mutatják, hogy a szótári szöveg sajátos szövegtípus, amelynek meghatározása további vizsgálatokat igényel.

4. A nyomtatott és a digitális szótári szövegek jellemzői

A nyomtatott és az elektronikus szótári szövegek alapvető eltérése a megjelenési formában és a forma alkalmazhatóságában, illetve felhasználhatóságában rejlik. A szótári szöveg más: nyelvi vagy főként nyelvi jellegű kommunikációs egység. Az emberi kommunikációban a közlő valamilyen ismeretet közöl a befogadóval, meg szeretné őt győzni valamiről, valamilyen cselekvésre készíteni, valamilyen érzelmet fejez ki. A szöveg a kommunikáció nyelvi egysége, vagyis térben és időben jól körülhatárolható része, amely szerkezetileg és jelentésében (tartalmilag) viszonylagosan lezárt nyelvi produktum (Tolcsvai Nagy 2003). Tehát a szöveg mindig valamilyen nyelvi interakció középponti összetevője, amelyet a beszélő létrehoz, és a hallgató megért. A szöveg formái, amellyel a beszélő és a hallgató találkozik:

- a szöveg fizikai megvalósulása,
- a szöveg műveleti feldolgozása,
- a szöveg összetett konceptuális szerkezetének a megvalósulása (Tolcsvai Nagy 2006: 68).

A továbbiakban a digitális szótári szöveg jellemzésére a *WikiSzótár nyelv* szócikkét választottam, amelynek tartalma és jellemzői összehasonlítható az *Értelmező szótár+* azonos szócikkével.

4. ábra: A WikiSzótár nyelv szócikkének részlete

WikiSzótár.hu
Egyszerűen igaz

Kezdőlap Segítség Tartalom Példák - nyelv

nyelv - wikiszótár: az online magyar értelmező szótár (meghatározások, jelentések, példák, eredetek, szinonimák, szócikk, fogalom)

nyelv (főnév)

1. Szájban található, izmos testrész; mozgékony szerv az étel mozgatására, ízlelésre és tapintásra, ezen kívül az embernél a beszédhangok képzésében is részt vesz.

Amikor a kislány mérges volt, csúfolódva kiöltötte a nyelvét. A nyelvemmel éreztem a fogam éles sarkát. A macska a nyelvével lefetyeli fel a tejet. A kutya nyelve nagy melegben kilóg. Némely állatok (például: kígyók) szaglásra is használják a nyelvüket.

2. Egy állat ilyen (1) szerve húsételként elkészítve.

A második fogás marhanyelv volt burgonyával. A füstölt nyelv fogyott el elsőként a hűtőből.

3. Egy dologból, tárgyból kilógó vagy látható rész, ami ehhez (1) hasonló alakú.

A cipő nyelve néha lehajlik, amikor felhúzzuk a cipőt. A harang nyelve még mindig mozog. Az ablakokon lángnyelvek csaptak ki.

Ebben az értelemben a szöveg fizikai megvalósulása a nyomtatott szótárak esetében a papíralapú formát, míg az elektronikus szótáraknál a digitálist, vagyis a számítógép képernyőjén való megjelenést jelenti. A nyomtatott szövegek fizikai értelemben stabilak, hiszen megjelenésük előtt végleges formát kapnak, és szövegük nem változtatható szabadon. A nyomtatott szövegeknél már a nyomtatás vagy a kiadás előtt dönteni kell a szöveg végleges tartalmáról és nyomtatási formátumáról (Pajzs 2007: 180). A nyomtatott szövegek másik jellemző sajátossága a fizikai megvalósulás értelmében a statikusság. A folyó szöveget nyomtatott formában esetleg ábrák, képek egészíthetik ki, amelyek azonban szintén csak kétdimenziósak lehetnek. Az ilyen típusú kiegészítések inkább illusztrációul szolgálnak, nem járulnak hozzá a tartalom bővebb kifejtéséhez, továbbviteléhez.

Azáltal, hogy a szöveg a képernyőn jelenik meg, módosul a közvetített információ jellege is. A digitális szótárban lévő információknak alapvetően négy tulajdonságát különböztethetjük meg:

- multimedialis,
- manipulálható,
- megosztható,
- asszociatív.

Multimediális, hiszen láthatjuk, a digitális szótárak szövege nemcsak verbális elemeket tartalmaz, hanem illusztrációval, hang- és videófájlokkal is szemlélteti a szócikkek tartalmát. Az itt megjelenő információk manipulálhatóak, hiszen tartalmuk könnyedén szerkeszthető és néhány gombnyomással egy újabb dokumentumba illeszthető a kijelölt szövegrész, amelyet azután különböző műveleteknek lehet alávetni. A szócikk tartalma megosztható, hiszen a honlap URL-címének másolásával, vagyis a weboldal linkjének megadásával továbbítható ismerőseinknek a megszerzett információ. A digitális szótárakban megjelenő tartalom asszociatívan szerveződik, hiszen a címszavakat linkek kapcsolják össze, amelyekre kattintva újabb és újabb címszavak válnak elérhetővé. Az ilyen típusú szöveget hipertextnek nevezzük, amely egy sokközpontú, digitális közegben hálózatosan épülő, nyitott vagy zárt szövegrendszer, amelyben a szövegek elemeit, csomópontjait hiperlinkek kötik össze (Zamfirache 2005: 71).

A szövegek műveleti feldolgozása is különböző a nyomtatott és az elektronikus szótárak esetében. Eltérő kognitív minőségről beszélhetünk, amikor a nyomtatott szöveg esetében a lineáris, az elektronikusnál pedig az asszociatív szövegfeldolgozási módot vesszük alapul. A digitális szótárak műveleti feldolgozását a következő elemek határozzák meg:

- a terjedelmi végtelenség,
- a dinamikusság,
- az instabilitás,
- az asszociativitás.

A digitális szótárak szócikke a legtöbb esetben egy képernyő terjedelmű szöveget tartalmaz. Ez a mennyiségű szöveg befogadható az olvasó számára, hiszen képes egy mentális kép megalkotására az adott szövegről. A képernyő méretét meghaladó szövegterjedelem feldolgozásában pedig segítségünkre lehet a görgetősáv, amely használatával feltárul a szöveg egésze. A hypertextes szerkezet azonban mégis lehetetlenné teszi, hogy a digitális szótári szövegeket véges szöveggé kezeljük, hiszen a linkek hálózataról szinte lehetetlen egy teljes mentális képet megalkotni. A nyomtatott szótárakban viszont a címszavak száma korlátozott. Az elektronikus szótáraknál nincs terjedelmi korlát, a címszavak felvétele az online szótárakban akár folyamatos is lehet, gyakorlatilag a végtelenségig bővíthető.

A digitális szótári szövegek műveleti feldolgozását meghatározza a dinamikusság, hiszen a szöveg értelmezőjének nemcsak verbális elemeket kell kódolnia, hanem a képernyőn jelentős arányban szereplő nem verbális információt is fel kell dolgoznia a szöveg értelmezésekor az információ megszerzéséhez. Az digitális szótári szövegek instabilitása is sajátos olvasói műveletet igényel, hiszen egy nyomtatott szótár esetében az olvasó nem tudja megváltoztatni a szócikk tartalmát, a digitális szótáraknál azonban, mivel a képernyőn megjelenő információk manipulálhatóak, ezt megteheti. Valamint az információ sajátosságából következik, hogy a digitális szótárak szövegén végrehajtott műveletek asszociatívak, hiszen az olvasó döntheti el, hogy melyik útvonalon indul tovább a tudás megszerzéséhez.

A szöveg konceptuális szerkezetének meghatározása és értelmezése mind a nyomtatott, mind a digitális szótárak esetében a befogadón múlik. A digitális szótárak olvasásában fontos szerepet játszik, hogy megváltozott a kép és a szöveg viszonya. Az értelmezőnek a képi információt hasonló intenzitással kell kódolnia, mint a nyelvit, ráadásul ezeket a kognitív műveleteket a befogadónak szimultán kell végeznie ahhoz, hogy megfelelően tudja értelmezni az adott szócikk tartalmát. A digitális szótári szövegek értelmezésében tehát megnő a befogadó szerepe, hiszen nemcsak olvasója, hanem gyakran alkotójává is válik az egyes tartalmaknak. Az információk egymáshoz való viszonya pedig szintén egy sajátos jelentésháló létrehozására ad lehetőséget, hiszen a szócikkeket nem betűrendben, hanem kulcsszavak segítségével keresi az értelmező, amely az információ feldolgozását ugrásszerűen kapcsolódó kognitív műveletek végrehajtásával teszi lehetővé. Vagyis az elektronikus szótárakban történő keresés nem manuálisan történik, mint a nyomtatott szótárak használatakor, hanem elektronikus keresőablak segítségével. Az elektronikus szótáraknál a keresőablakba írjuk be az általunk keresett kifejezést. Az adatbázisban történő keresés előnye, hogy lehetőség van dinamikus kifejezés- és példakeresésre, nem kell külön figyelni a toldalékokra, és akár több szót is beírhatunk egyszerre (Kiefer 1999: 131). Az elektronikus felület további előnye, hogy egyszerre több szótár olvasását teszi lehetővé, hiszen külön ablakokat nyitva könnyen kereshetünk akár több szótárban is, míg a nyomtatott szótáraknál ez a terjedelmi okok miatt is igen nehézkes (Fóris 2002: 103–106).

Az elektronikus és a nyomtatott szótári szövegek azonban nemcsak megjelenési formájukban és a rajtuk végrehajtott gondolkodási műveletekben térnek el egymástól, hanem gyakran nyelvhasználatukban is. Az internet megjelenése mind a magánéleti kommunikációban, mind a nyilvánosság, mind az állami-politikai szférákban az érintkezés új formáját hozta magával. A számítógépen, illetve számítógéppel történő kommunikáció stílusjegyei eltérnek a személyes, írásos, hagyományos tömegkommunikáció jellegzetességeitől, főként az informalitás fokának módosulásában (Angelusz–Tardos 1997: 177–178). Ezt támasztja alá Bódi Zoltán tanulmánya is, vizsgálati eredményei azt mutatják, hogy az elektronikus szöveg megformálása lazább, a kivitelezési és korrigálási szempontokat a hagyományos, írásbeli levelezőkhöz képest csak korlátozottan veszik igénybe az internetes levelezés és csevegés nyelvhasználói. Az így létrejött szövegtípust nevezi Bódi írott beszélt nyelvnek, vagyis az interneten jelentkező spontán szövegek köztes kommunikációs műfajának (Bódi 2002: 50–68). Az ilyen típusú kommunikáció a digitális szótárak esetében is megfigyelhető, főleg az olyan nyitott weboldalakon, ahol az olvasók is szerkeszthetik az egyes szócikkek tartalmát. Az elektronikus szövegek nyelvhasználatára az informalitás nagyobb foka mellett jellemző az angol nyelv hatása. A különböző elektronikus kommunikációhoz tartozó szakkifejezések többsége angol nyelvű, és ezen kifejezések egyrészt a technika gyors fejlődése miatt, másrészt a célszerűség érdekében sok esetben nem kaptak magyar nyelvű megfelelőt. A számítógép használattal járó kifejezések így szinte angol kétnyelvűséget hoztak létre a kommunikáció ezen formájában (Angelusz–Tardos 1999: 177–178). Bódi felmérése is azt mutatja, hogy a 2945 válszadónak több mint a felét nem zavarta az angol nyelvi dominancia (Bódi 2002: 60).

Továbbá a megjelenési formától eltekintve azonban az új szótárak közös jellemzője, hogy valamilyen számítógépes program segítségével készítik őket. A számítógépek segítsége nélkül képtelenség lenne naprakész szótárakat készíteni a tudományos felfedezések és egyben a szókincs gyors növekedése, változása miatt (Fóris 2000: 95–96). A különbség tulajdonképpen abban rejlik, hogy az elektronikusan készített szótár él-e a számítógép adta, azaz a papírszótárak által nem megvalósítható lehetőségekkel, vagy inkább a papírszótárhoz hasonló funkciót lát el (Prószéky 2004: 81).

Ahogy azt a fentiekben láthattuk, a nyomtatott és a digitális szótári szövegek eleget tesznek a szövegfogalom kritériumainak, viszont számos olyan különbség van közöttük, amelyek miatt értelmezésük eltérő információfeldolgozási stratégiát kíván. Ez az eltérő stratégia befolyásolja a tudás jellegét és megszerzésének módját. A két szövegtípus közötti alapvető különbség a fentebb is említett fizikai megvalósulás. A papíron megjelenő szöveg sajátosan az írott kommunikációhoz, míg a képernyőn megjelenő a beszélt nyelvhez hasonlítható. A párhuzam megmutatja, hogy az írott vagy nyomtatott szöveg inkább az analitikus gondolkodásmódot és a lineáris logikát, míg a digitális a mellérendelő gondolkodási műveleteket támogatja. Szintén fontos különbség a két szövegtípusnál, hogy a nyomtatott szövegek koherenciája erősebb, hiszen a digitális szövegek esetében sokszor csak a szöveg egy-egy szeletét láthatjuk egyszerre, nem alakítható ki teljes mentális kép az adott szövegről (Nyíri 2008).

Az elektronikus és a nyomtatott szótárak szövegének különbségeit a következő táblázatban adhatjuk meg (Gonda 2009):

5. ábra: A nyomtatott és az elektronikus szótárak összehasonlítása

Nyomtatott szótárak	Elektronikus szótárak
zárt szerkezetű szöveget tartalmaznak	zárt vagy nyitott szerkezetű szöveget tartalmaznak
terjedelmi korlát a címszójegyzék összeállításában és a jelentésstruktúra felépítésében	nincs terjedelmi korlát
a címszavak hierarchikusan, betűrendben követik egymást	a címszavakat asszociatív útvonal segítségével érhetjük el
a szótári rész szócikkekből vagy utaló szócikkekből áll	a szótári rész szócikkekből áll, az utaló szócikk szerepét a hiperlink veszi át
a szócikkeket statikus ábrák, képek illusztrálják	a szócikkeket interaktív, multimediális anyagok illusztrálják
manuális keresés	kulcsszavas keresés
csak címszó szerint kereshető	több szavas kifejezések, toldalékolt alakok szerint is kereshető
több szótár együttes használata manuálisan	több szótár együttes használata keresőfelület segítségével

6. Összegzés

Az emberi tudás egyik meghatározó eleme, hogy képesek vagyunk az információ megszerzéséhez és felépítéséhez szükséges kognitív műveletek elvégzésére (Eysenck–Kean 1997; Csapó 2002). A mai világban fontos ismerni az információk megszerzésének különféle lehetőségeit és az információfeldolgozás stratégiáit, adathordozóktól függetlenül ebben jelentős szerepük van a különböző szótártípusoknak (Pelles 2003).

Ha megfigyeljük a Zrinszky által készített információszerzési és -tárolási modellt, láthatjuk, hogy a folyamat lépései megegyeznek a szótárhasználat során végbenemő gondolati műveletekkel, és ezek befolyásolják a tudás megszerzésének mintázatát. Az információszerzés és -tárolás modellje a következő:

- valamilyen kérdésünk van, amelyre választ szeretnénk kapni,
- megkeressük azt vagy azokat a forráshelyeket, amelyekből megszerezhető a választ jelentő vagy ahhoz hozzájáruló információ,
- a kapott információkat mérlegeljük,
- beillesztjük „belső adattárunkba”,
- egyúttal vagy később felhasználjuk (Zrinszky 2007).

A tudás megszerzésének és tárolásának folyamatát szimulálja a szótárhasználat. Ez a folyamat megjelenik az élethosszig tartó tanulásban is, hiszen ezen séma szerint dolgozzuk fel a körülöttünk levő világ elemeit, és tároljuk a velük kapcsolatos tapasztalatainkat, a róluk kialakított tudásunkat. A nyomtatott és a digitális szótárak olvasása azonban eltérő kognitív műveleteket vár el az olvasótól. Míg a nyomtatott szótárak esetében az elemző, lépésről lépésre történő információfeldolgozási stratégia került előtérbe, addig az elektronikus szótárak olvasásában egyre nagyobb szerepet kap az átfogó, téri-vizuális feldolgozás (Gyarmathy 2012).

A szótárak információinak mennyiségi és minőségi jellemzése, a szótári szöveg sajátosságainak és feldolgozási módjainak szemléltetése bizonyítja, hogy az ember tudásának nemcsak jellege, hanem a tudásra, információra való igénye is megváltozott az információ alapú társadalomban.

Források

Eőry Vilma (szerk.) 2007: *Értelmező szótár+*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
W1 = http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/Kezd%C5%91lap

Irodalom

- Angelusz Róbert; Tardos Róbert 1999: A számítógépes és az internetkultúra magyarországi elterjedésének adatai. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 177–187.
- Balaskó Mária 2004: Számítógép és lexikográfia. In: Fóris Ágota; Pálffy Miklós (szerk.): *A lexikográfia Magyarországon*. Budapest: Tinta Kiadó. 121–136.
- Bartha Erzsébet 2008: Az enciklopédia és a Wikipédia. In: *Debreceni Disputa: kulturális-közéleti folyóirat*, 7–8. évf. 3.
- Beaugrande, Robert de; Dressler, Wolfgang 2000: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Bódi Zoltán 2002: Az Internet használatának szociolingvisztikai vizsgálata. In: *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2. évf. 1. 49–69.
- Csapó Benő 2002: Az iskolai tudás vizsgálatának elméleti keretei és módszerei. In: Csapó Benő (szerk.): *Az iskolai tudás*. Budapest: Osiris Kiadó. 11–37.
- Eysenck, Michael W.; Keane, Mark T. 1997: *Kognitív pszichológia*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fodor István 2001: *Mire jó a nyelvtudomány?* Második, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Balassi Kiadó. 275–285.
- Fóris Ágota 2000: Szótárak könyvben és monitoron. In: *Iskolakultúra*, 10. évf. 8. 95–96.
- Fóris Ágota 2002: Szótár és oktatás. In: *Iskolakultúra*, 12. évf. 11. 103–107.
- Fóris Ágota 2004: Lexikográfia a Nemzeti alaptantervben. In: *Iskolakultúra*, 14. évf. 5. 62.
- Fóris Ágota 2006: A szótári információk és a szaknyelvi normák viszonya. In: *Magyar Nyelvőr*, 130. évf. 1. 49–59.
- Gonda Zsuzsa 2009: A szótárhasználati kompetencia elsajátítása és fejlesztése. In: *Anyanyelv-pedagógia*, 2. évf. 2. szám.
- Gyarmathy Éva 2012: Ki van kulturális lemaradásban? <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1018> [2012. 11. 25.]
- Holl András 1996: Internet és tudomány. In: *Magyar Tudomány*, 41. évf. 5. 558–566.
- Kiefer Ferenc 1999: Néhány gondolat a nyelvi technológiákról. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 129–137.
- Magay Tamás 1966: A magyar szótártani irodalom könyvésze 1945-től 1964-ig. In: Ország László (szerk.): *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Magay Tamás (szerk.) 2007: *Félmúlt és közeljövő. Lexikográfiai füzetek 3.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 305–312.
- Melich János 1907: A magyar szótárirodalom. Első füzet. A legrégebbi szójegyzékektől P. Páriz szótáráig. In: Simonyi Zsigmond (szerk.): *Nyelvészeti füzetek 46.* Budapest.
- Nyíri Kristóf 2008: A tanulás filozófiája a mobil információs társadalomban In: Benedek András (szerk.): *Digitális pedagógia. Tanulás IKT környezetben*. Budapest: Typotex. 13–32.
- Pajzs Júlia 1990: *Számítógép és lexikográfia*. Budapest.
- Pajzs Júlia 2007: A jövő szótára és a magyar számítógépes lexikográfia. In: Magay Tamás (szerk.): *Félmúlt és közeljövő. Lexikográfiai Füzetek 3.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 171–189.
- Pelles Tamás 2003: Szótár és oktatás. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 53. évf. 5. 118–120.
- Prószték Gábor 2004: Az elektronikus papírszótártól az „igazi” elektronikus szótárak felé. In: Fóris Ágota; Pálffy Miklós (szerk.): *A lexikográfia Magyarországon*. Budapest: Tinta Kiadó. 81–88.

- Pusztai Ferenc 2002: Szótárhasználat és szótári kultúra. In: V. Raisz Rózsa; Zimányi Árpád (szerk.): *Feladatok és módszerek az anyanyelvi nevelésben a XXI. század elején*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 216. 51–59.
- Sági István 1922: *A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 18. szám. Budapest. 108. oldal
- Tolcsvai Nagy Gábor 2003: *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006: A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 64–90.
- Zamfirache, Iris 2005: Enciklopédia és virtualitás. In: *Világosság* 9. 69–74.
- Zrinszky László 2007: *Tájékozódás, tanulás, tudás*. Budapest: Urbis Kiadó.

Lektorálta: Fábíán Zsuzsanna

Kisebb közlemények

Natia Amaghlobeli

NON-STANDARD SYNTACTIC MARKERS IN SMS DISCOURSE**1. Introduction**

The new forms of written communication, especially short message correspondence and its technical limitations or, more probably, possibilities make the costumer or enable him(her) to deviate from canonic norms of language. Therefore, the discourse becomes more effective, live and expressive. Today researchers agree that due to its technological characteristics, the short message discourse is similar to both asynchronous (electronic mail, online forum discussion) and synchronous (internet chat, instant messages) communication (Anis 1998; Davis–Brewer1997; Ferrara–Brunner–Whittemore 1990; Marcoccia–Gauducheau 2007; Tornow 1997). Despite of its synchronous nature, the limited number of characters makes it like to the chat language. Thus SMS language has both written and spoken features that is it's the most important trait.

This contradictory character of SMS communication creates additional problem with syntactic analysis that is related to mixing limits between writing and spoken languages. In the description of spoken discourse the central place is given to the suprasegmental dimension presented by the prosody. But the question is how to act in case of the absence of any prosodic elements (due to the graphical nature of the SMS language). It is commonly known that the punctuation which in writing language plays the role of suprasegmental is not graphical equivalent of prosodic phenomena.

“The punctuation was born in the necessity to adapt the graphic form to the spoken language, to fix in writing segmental division of spoken language, marked by the prosody. This correspondence between the syntactic units of the spoken language and the written code is disturbed by the evolution of the language that is not accompanied by the development of two forms. [...] The interpretation of punctuation as a means to mark in the writing the intonation, appears therefore inadequate: the relationship between the punctuation and the intonation reflects the difference in the “organization” of speech and writing as well as different use of linguistic means. Both the intonation and the punctuation are used to form the phrase, thus they are close from functional viewpoint but they differ on the means of performing this function [...]” (Védénina 1989: 137–138).

More complex are cases, where there is no punctuation at all, as in the following example (The examples are transcribed as they appear in the corpus, with orthographic or typographic errors/adaptations.):

(1) *moi je pet le faire aujourdhuicongé yes :))* 'I can do it today holiday yes :))'

Depending on where we insert comma – before or after “aujourd'hui” ‘today’ – the entire sense of phrase changes.

From functional point of view, “the purpose of syntax is to make evident by what means the relationships between the elements of an experience can be marked in a succession of linguistic units so that the receiver can reconstruct this experience” (Martinet 2000: 404).

The role of intonation and other paralinguistic features in spoken discourse is often decisive in the analysis of the structure of information (Hazaël-Massieux 1993; Martinet 1985). As electronic discourse can be considered a ‘written oral language’ (Anis 1998), paralinguistic adaptations, presented generally by non-standard typographic phenomena – graphical stretching, non-standard punctuation and emoticons – often play the role of syntactic markers.

2. Corpus

The research corpus covers 258 French text messages collected with anonym questionnaire around the year 2009. After providing their age, gender and profession informants were asked to copy three SMS from their mobile phones into the questionnaire. The questionnaires with special cover letter were sent via e-mail to the addresses collected in social sites. We have moved from the collected data publicity messages, messages written by non-native French speakers and messages written in other languages. In this way we have designed a corpus of 258 French short messages written by native French speakers which age varies from 14 to 35.

3. Results

Studies about SMS communication show that the main objective of non-standard typographic elements is time and space saving and language identity (Anis 2001; Amaghlobeli 2011; Bieswanger 2007; Döring 2002; Ling 2005; Thurlow–Brown 2003; Veszelszki 2005). But in this paper we will concentrate on the syntactic functions of the non-traditional typography that is less studied. Especially three typographic adaptations – graphical stretching, non-standard punctuation and emoticons – will be considered as syntactic markers.

3.1. Graphical stretching

We can define “graphical stretching” as the repetition of letters in the words. Stretching is generally used to express strong emotion or scream in the internet or SMS communication. Consider the example (2):

(2) *Jojo mon **amiii** comment tu vas mon grand?* ‘Jojo my **friend** how are you my old?’

In the example (2) graphical stretching can be viewed as structural marker as, from visuographical viewpoint, it separates two parts of the enunciation. Structurally here can be observed parallelism between pre- and post-rhematic syntagms – “monamiii” (my friend) and “mon grand” (my old) – although there is no further punctuation between them.

Most frequent are cases when graphical stretching has vocative function as in the message (3):

(3) ***Mamiii** t tumorte??* ‘**Mami** are you dead??’

Based on the data, when the lateral letter of the latest word is stretched, final punctuation in the message is absent. Therefore the non-traditional typography performs the function of punctuation mark and plays structural role (4).

(4) *Wow, ilneige déjà cematin, c’est**chouuu*** ‘Wow, it snows already this morning, it is **cool**’

(5) *J’airien compris aide **moii*** ‘I did not understand help **me**’

3.2. Non-standard punctuation

In the example (6) and (7) an ellipsis separates the preamble from the rheme. The most interesting in the example (6) is a segmental post-rheme “je vois”. Between “les relations entre vous” and “je vois” there is no demarcation as it can be seen as redundant. In the given syntactic chain succeeding elements – “vous” and “je” – cannot be in the same syntactic level (as for example, pronominal arguments of the same verb) as there is a preposition “entre”, which makes demarcation between these pronouns.

(6) *cam ah voui... toujours saussi affectionnees les relations entre vous je vois* ‘cam oh yes... There are still strong feelings between you I see’

(7) *Salut Marie... comment va?* ‘Hi Marie... how are you?’

The repetition of punctuation marks is frequent in the end of the enunciation and performs both structural and emotive function (3, 8):

(8) *t tro s1pa t un meuf genial !!* ‘you’re very nice you’re a great man!!’

3.3. Emoticons

Comparing to the graphical stretching and non-standard punctuation, emoticons are more frequent in our corpus and their syntactic role is more evident. Consider some examples of different positions emoticons can take in the syntactic chain. Emoticons most often appear at the end of a sentence, either with or in place of standard sentence-final punctuation marks. In this position, emoticons often replace periods (9,10) and sometimes exclamation marks (11), but never question marks (11, 12):

(9) *L vi1 après souper ;)* 'she arrives in the evening'

(10) *jaime la vi et toimeune vie sans toi je nypense meme pas...je taime :*)* 'I love the life and you but life with you I can't imagine... I love you :*)'

(11) *Merci :)* [Place of exclamation mark] *D'accord pour 11 h? :-)* 'Thanks :) do you agree to meet at 11? :-)'

(12) *Hi,ComenVaTuTreUmbIAmi ? ;)* 'Hi, how are you my good friend? ;)'

In many cases, emoticons appear in the medial position. An interesting question is whether emoticons in this position are related to other structural markers.

(13) *Coucou Jojo:)* *Cava? Pourquoi ne m'ecris pas?* 'Hi Jojo :) how are you? Why don't you write to me?'

In the example (13), an emoticon with a relatively neutral emotive color is connected to the salutation. It is positioned after the greeting and serves as a politeness indicator. In addition, the emoticon performs the role of punctuation mark, which is absent.

(14) *Slit :-)(cava pa bien :(('Hi :(I am not very well :(('*

The example (14) contains a more salient emotive emoticon, ':(', which is unrelated to the salutation emoticon and expresses disappointment, a real emotion. Therefore, the message has to be understood in the following manner:

(14a) "Hi"

(14b) ":(I am not very well :-(

The emoticon's function as punctuation is also evident: a smiley in the intermediate position not only marks the end of the first segment but also introduces the second one. In the examples cited above, the emoticons serve as single structural markers. However, the message below presents an example of double marking:

(15) *moi?:) je l'ai aimee bien.:)* 'me? I liked her very much.:)'

In the example (15) the structural function is performed by both emoticons and punctuation marks.

Interestingly enough, the message below (16) starts with a smiley:

(16) :) *oui, une bonne soirée. Tu veux voir des photos ? Je suis bon photographe tu sais ;)* `:) Yes it was a very cool party. Do you want to view photos? You know I am a good photographer ;)`

It is evident that in this case, the smiley presents an emotive answer to a previous message. The smiley is followed by a verbal answer. The sentence " :) Yes, it was very cool." consists of two segments: an emoticon and a verbal message.

Sometimes the position of the emoticon is decisive when interpreting the content, for example, consider two messages:

(17) *solo je vais pas aussi loin ;)* *avec toi c kantuveuxtoutesfacons t sais bien!* `I am not going away ;) with you it is when you want you know! `

(18) *macamille merci encore toi ;)* *cava?* `My Camille thank you again to you ;) how are you?`

As said before in the two messages (17, 18) the position of the emoticon plays decisive role in the interpretation of the content that can be illustrated by change of place of the smiley:

(19) *je vais pas aussi loin avec toi ;)* *c kantuveuxtoutesfacons t sais bien!* `I am not going away with you ;) it is when you want you know! `

(20) *ma camille merci encore ;)* *to ica va?* `My Camille thanks again :) and you how are you?`

The syntactic function of emoticons becomes more evident when emoticons serve the purpose of an entire message, as in the example below (19):

(21) **A** – *encormal, po pa alleravctoi. :(* ` - I am still ill and can't come with you :(

B - :((

The most salient case of emoticons syntactic role is their *verbal use* (Amaghlobeli 2012). It means using an emoticon instead of a word or a phrase. Our research corpus contains only four examples of verbally used emoticons.

(22) *Je t'aime et je veux te :-*)* `I love you and I want you to :-*)` (kiss)

(23) *Je t'edja di, :-Q e mal pr la sante ;)* `I have already told you, ; -Q (smoking) is damaging for the health ;)`

In these two examples, emoticons are used as verbs. They can also replace nouns and adjectives.

(24) *Voici, c'est por toi :===@ 'Here is for you :===@ '(a rose)*

(25) *Je suis tres>:('I am very >:(' (Angry)*

Finally, after analyzing structural role of emoticons, we can conclude that placed at the end of the sentence the smiley is usually associated with a strong punctuation (with exclamation or question marks) or acts alone as a punctuation mark. In this case it is a post-rhematic element with punctuation function.

In the intermediate position the emoticon is placed at the end of the preamble or between the first and second sentences and performs alone structural function.

4. Conclusion

The analysis of potential structural role of non-standard typography in SMS discourse has shown that they can perform the role of syntactic markers with (or without) traditional resources of syntactic organization (as punctuation). Despite of the limited characters (160 characters per message) non-standard typography is frequently used that requires more effort and time. Therefore we can conclude that compared to the technological limitation, the priority is given to the interpersonal relationship and users often use unconventional syntactic resources to provide the effect of informal spoken communication.

Bibliography

- Amaghlobeli, Natia 2011: Orthographic Variation in French Short Textual Discourse. *Spekali* 4. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/en/article/viewArticle/4/31/> [25. 12. 2012]
- Amaghlobeli, Natia 2012: Linguistic Features of Typographic Emoticons in SMS Discourse. *Theory and Practice in Language Studies* 2/2, 348–354.
- Anis, Jacques 1998: *Texte et ordinateur: écritureré inventée?* Bruxelles: De Boeck Université.
- Anis, Jacques 2001: *Parlez-vous texto?* Guide des nouveaux langages du réseau. Le cherche-midi éditeur.
- Bieswanger, Markus 2007: 2 abbrevi8 or not 2 abbrevi8: A Contrastive Analysis of Different Space- and Time-Saving Strategies in English and German Text Messages. Taryne Hallett – Simeon Floyd – Sae Oshima – Aaron Shield (eds): *Texas Linguistic Forum* Vol. 50. Austin: Texas Linguistic Forum. <http://studentorgs.utexas.edu/salsa/proceedings/2006/Bieswanger.pdf> [25. 12. 2012]
- Davis, Boyd– Brewer, Jeutonne 1997: *Electronic discourse: linguistic individuals in virtual space*. Albany, NY: State University of New York Press.

- Döring, Nicola 2002, Kurzm wird gesendet – Abkürzungen und Akronyme in der SMS-Kommunikation. *Muttersprache. Vierteljahresschrift für Deutsche Sprache* 112/2, 97–114. <http://www.nicola-doering.de/publications/sms-kurzformen-doering-2002.pdf> [25. 12. 2012]
- Ferrara, Kathleen – Brunner, Hans – Whittemore, Greg 1990: Interactive Written Discourse as an Emergent Register. In: *Written Communication* 8, 8–34.
- Hazaël-Massieux, Marie-Christine 1993 : *Ecrire en créole. Oralité et écriture aux Antilles*. Paris: L'Harmattan.
- Ling, Richard 2005: The socio-linguistics of SMS: An analysis of SMS use by a random sample of Norwegians. In: Ling, Richard – Pedersen, Per (eds): *Mobile communications: Renegotiation of the social sphere*. London: Springer, 335–349.
- Marcoccia, Michel – Gauducheau, Nadia 2007: L'analyse de roles des smileys en production et en réception: un retour sur la question de l'oralité des écrits numériques. *GLOTTOLOG. Revue de sociolinguistique en ligne* 10, juillet.
- Martinet, Andre 2000 : La syntaxe de l'oral. *La linguistique* 36, 401–410.
- Thurlow, Crispin – Brown, Alex 2003: Generation Txt? Exposing the sociolinguistics of young people text-messaging. *Discourse Analysis Online*. <http://extra.shu.ac.uk/daol/articles/v1/n1/a3/thurlow2002003-01.html> [25. 12. 2012]
- Tornow, Joan 1997: *Link/age: Composing in the on-line classroom*. Logan, UT: Utah State University Press.
- Védénina, Ludmila 1989: *Pértinence linguistique de la présentation typographique*. Paris: Peeters/Selaf.
- Veszelszki, Ágnes 2005: Írásjelek és szimbólumok az SMS-ekben. *Magyar Nyelvőr* 2005/1, 129: 111–116.

Lektorálta: Veszelszki Ágnes

Brichter Edit

**SZAKSZÓKINC S VILÁGKÉP
(KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
EGYES LOGISZTIKAI KIFEJEZÉSEKRE)**

Az utóbbi húsz esztendőben az alaptudományok erőteljes differenciálódása következteben, valamint a tudományok eredményeinek a gyakorlatban való felhasználása, azaz a tudományos megalapozottság igényének érvényesülése folytán egyre inkább előtérbe került a szakterminológiák, szakszókincsek kutatása. *Terminológia* címmel szakfolyóirat jelenik meg, a legkülönbözőbb szakterületeken terminológiai tanácskozásokat, konferenciákat szerveznek. Így kelti fel mind több és több kutató figyelmét a terminusok (régiesen: műszók) eredete, jelentése és az egyes szavak vagy kifejezések mögött meghúzódó nyelvi világkép. Magam – érdeklődési köröm folytán – a logisztikai szakszókincset kívánom behatóbban megismerni és megérteni, de tudatosodott bennem, hogy ennek is, mint minden más terminológiának, története, eredete s így magyarázata is van. Ennélfogva első lépésként inkább nyelvészeti szempontból szeretnék foglalkozni ezzel a gazdag irodalommal rendelkező kérdéssel.

Mielőtt konkrét terminológiai kérdések elemzésébe, egyes kifejezések nyelvi világképének vázlatos bemutatásába bocsátkoznánk, szükséges értelmeznünk az alapkifejezést. A *terminus* eredeti jelentése 'határ, határvonal' (Finály 1894). A név eredete a lat. *terminus* 'der Grenzgott bei den alten Römern' ('a határok istene a régi rómaiaknál') szóra megy vissza, ebből alakult a 'határ, határkő', majd később a 'cél' jelentés. A szakkifejezésben tehát a határ képze dominál. A konkrét jelentésből a középkori latinban fejlődött ki az absztrakt jelentés: 'tartalmilag behatárolt fogalom' (DudEt). Ebben a jelentésben értelmezték nyelvújítás korában nem csak a magyar, hanem több közép-európai nyelvben is (DudEt, Heyse 1910). Mai értelmezése: 'műszó, szakkifejezés', tehát tartalmilag behatárolt kutatási terület. A magyarból első ízben 1592-ben adatolható (TESz). Továbbképzése a *terminológia* 'szakszókincs' (ÉKSz). A kifejezés szemléleti hátterében tehát a *határ* képze húzódik meg, ami azt jelenti, hogy a terminus olyan egyedi jellemző vonásokat vagy tulajdonságokat kifejező megnevezés, amely a megnevezett tárgyat, fogalmat vagy cselekvést úgy értelmezi, hogy elkülöníti és azokat a jellemző jegyeit emeli ki, amelyek más (esetleg hasonló) tárgyaktól, fogalmaktól vagy cselekvésektől elválasztják.

A terminológia az utóbbi évtizedekben fokozatosan önálló tudományos diszciplínává vált. A kutatók véleménye szerint az egyes tudományok, gazdasági ágazatok és tevékenységek, a nemzetközi üzleti élet, a katonaság stb. anyanyelvi szókincsének kutatása végezhető tisztán leíró, valamint történeti szempontból is. A történeti elemzés azért elengedhetetlen, mivel egy-egy szónak (és így a szakkifejezéseknek is) az eredete tükrözi egyedül hitelesen azoknak a beszélők-

nek, íróknak vagy annak a nyelvközösségnek a világgképét, amely az illető szót vagy kifejezést határozott kommunikációs céllal megalkotta. Szemléletes példa ennek bemutatására – sok más mellett – *újság* szavunk, amely 'új dolog, újdonság' jelentésben először 1372 u./1448 k. fordul elő (TESz). 'Hírlap, napilap' jelentése 1763-tól adatható. A jelentés szemléleti háttérét az a tény alkotta, hogy olyan dolgot neveztek meg, amelyből új hírek, ismeretek birtokába juthatott az olvasó. A feladat tehát az újdonságok közvetítése volt. Ezt az eredeti jelentést fejezi ki az a mára már semmitmondóvá vált érdeklődés, hogy „*na, mi újság?*” Az ugyancsak a 18. századtól használatos német *Zeitung* szóban már megjelenik az idő képzete is, alapjában véve azonban a magyarhoz hasonló szemléletet tükröz. A magyarhoz hasonló szemlélet húzódik meg a cseh és szlovák *noviny*, valamint az orosz *новость* mögött, noha az oroszban 'újság, napilap' jelentésben ma *газета* használatos. Hasonló közös, illetve kisebb mértékben egymástól eltérő világgképet mutatnak a *hírek* kifejezései is. A *hír* szó nyelvünkben 'friss értesítés, értesülés valamiről' jelentésben 1325/1415 óta fordul elő (TESz). A német *Nachricht* 'utasítás, amelynek megfelelően kell cselekedni' (*nach + richten*); olyan közlést nevez meg, amely utasításokat tartalmaz. A német szó a 17. századtól adatható (DudEt). Más a helyzet az orosz *вести*, valamint a szerb és horvát *vesti, vijesti* esetében, amelyek töve a *ved-* 'tud, tudomása van, ismer', tehát a híreket, újdonságokat megnevező kifejezés szemléleti háttérét a tudás, tudni akarás kívánsága alkotja. Természetesen érdekes lenne ezeken az egyszerű példákon túl a belőlük képzett szavakat, azaz az egész szócsaládot ebből a szempontból megvizsgálni, bennünket azonban most csak a két szakszó: *újság* és *hírek* érdekelt.

Maguk a terminusok (vagy ahogyan a régi magyar nyelvben nevezték őket, *műszók*) három aspektusból is kutathatók. Először a nyelvtisztítás (purizmus), másodsor a nemzetközi információcsere és tudományos kapcsolatok, harmadsorban pedig a szakszók köznyelvi szavakká válása szempontjából.

Az idegen szavak kerülésére, az általuk kifejezett fogalmak, tárgyak, cselekvések stb. anyanyelvi kifejezésére való igény nagyon régi, még az ókorba nyúlik vissza. Korai forrásokról számol be *A magyar logisztikai szaknyelv vizsgálata* című PhD-értekezésében Nyakas Judit is (Nyakas 2011), de rendelkezünk korábbi adattal is, ugyanis Suetonius római történetíró jegyzi fel *Vitae Caesarum* (A császárok élete) című munkájában, hogy Tiberius császár, aki bár görögül folyékonyan beszélt, ám ritkán használta a görög nyelvet, egy ízben a szenátusban bocsánatot kért, hogy a görög *monopolium* szót használta. Egy másik alkalommal egy szenátusi határozatban a görög *émblēma* szót olvasva azt javasolta, hogy ne használják ezt a görög kifejezést, hanem helyettesítsék latinnal. Ha nem áll rendelkezésre megfelelő latin szó, akkor éljenek inkább körülírással, de az idegen szó használatát kerüljék (Suetonius 1964). A két szó eredetének futólagos szemrevételezése is tanulságos. A ma már közhasználatú *monopólium* 'előjog, kizárólagossági igény; egyedárúság; kiváltságos, uralkodó helyzet' a görög *mónos* 'egyedül' és *pōleîn* 'kereskedik, elad' szavak származéka. Először feltehetően inkább kereskedelmi szakkifejezésként szerepelt, általános jelentését később kapta. A magyarban először 1792-ben bukkan fel (TESz). Lehetséges, hogy annak a viszonylag különleges típusnak a képviselője, amelynél nem általános jelentésű

szóból keletkezik terminus, hanem a terminus jelentésköre szélesedik ki, és így a szó közhasználatúvá válik. Másik említett szavunk, az *embléma* a görög *émblēma* 'berak, beültet; szimbolikus tartalmú fémmunka' származéka. Nyelvünkben 1805/1892-ben fordul elő első ízben. Mindkét szó beilleszkedett nemcsak a magyarba, hanem a legtöbb európai nyelvbe is.

A tudomány és a technika nyelve egészen a 20. század első feléig a latin volt. A latin tulajdonképpen holt nyelv volt, de olyan holt nyelv, amelyet mesterségesen tartottak életben elsősorban úgy, hogy mind alapszavait, mind képzőit újabb és újabb szakkifejezések alkotására használták fel. Mindenki ismeri és használja például az *effektus* 'siker, eredmény' szót, amely a latin *efficio* 'megcsinál, megcselekszik, végrehajt' igéből van képezve. Ebből az általános jelentésből származik a műszaki 'hatásfok, munkateljesítmény, a 'valóságos, tényleges, (kereskedelemben) hasznos' jelentés is. Folyó évi december 6-án a Hír TV *Rájátszás* című műsorában szó volt valamely folyamatban levő törvény vagy intézkedés effektusairól, eredményeiről, amikor arra figyeltem fel, hogy a riporternő – kapcsolódva a riporteralany által használt kifejezéshez – *effektorokról* kezdett érdeklődni. Ilyen szó a latinban nem volt, de a modern képzések között sem találtam rá. Feltehetően a kérdező hirtelen, alkalmi szóalkotása lehetett, teljesen szabályszerű képzéssel alkotott új, (ismereteim szerint) eddig nem létező szót. Mégsem olyan holt nyelv a latin, legalábbis az elmondható róla, hogy elemeiben (töveiben, képzőben) él tovább úgy, hogy túl is lép önmaga (képzelt) határain, és részt követel magának az angol, a német, a szláv, a magyar szakszókincs megalkotásában is.

Európában a 18. század végétől kezdődő nyelvművelési és nyelvújítási törekvések nagyrészt arra irányultak, hogy lehetőség szerint a különböző szakterminológiák minden elemét anyanyelven fejezzék ki. E gondolat és törekvés elkötelezett híveit egyes tudósok már a 19. század elején figyelmeztették, hogy érdemes elgondolkodni rajta, nem fogja-e majd az anyanyelv művelésének kiterjesztése, a megszokott és általánosan használt latin terminusok kiküszöbölése, azaz anyanyelvekkel való helyettesítése a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolódást, a nemzetközi információcserét hátrányosan befolyásolni. Végül olyan kompromisszumos megoldás alakult ki, hogy az oktatásban használjanak anyanyelvi szakszavakat, a tudományban (a felsőfokú oktatásban és a szakmák gyakorlásában) pedig maradjon meg a nemzetközi terminológia. Ezért viselték például a kémia tankönyvek egészen a 20. század ötvenes éveinek elejéig *vegytan*, a fizikakönyvek a *természettan* címet. Megmaradt viszont több közép-európai nyelvben a *földrajz*, amelyet nem szorított ki a *geográfia*, és lehetne még a példák sorát folytatni. Megkísérelték (idegen mintára) néhány kémiai elem magyar elnevezésének megalkotását és meghonosítását is, például *oxigén* helyett *éleny*, *bróm* helyett (tekintettel kellemetlen szagára) *büzeny*, ám ezek a próbálkozások nem jártak sikerrel. Napjainkban komoly kutatások folynak a magyar orvosi nyelvről, történetéről, arról, hogyan próbálták meg a régi szótárírók magyar neveket találni az egyes betegségek és terápiák elnevezésére. Tervben van a katonai terminológia tüzetesebb vizsgálata is.

A latin a modern terminológiában elsősorban angol nyelvi köntösben él tovább. Jól mutatja ezt taláломra kiragadott néhány példa a logisztika szókincséből:

transportation = csomagolás, *transport organization* = szállítmányozás, *logistic service* = logisztikai szolgáltatás, *transshipment* = átrakás, *packing unit organization* = egységrakomány-képzés stb. (<http://odin.agr.unideb.hu/helfop/>). Továbbra is produktív a latin *-tio*, *-icus*, *-mentum* képző, csak az angolhoz igazodott alakban. Az említett példáknek egyébként tökéletes magyar megfelelői vannak: *csomagolás*, *szállítmányozás*, *átrakás* stb.

Tanulságos képet mutatnak egyes latin szóalkotási egységek (képzők) mai európai nyelvekben található megfelelői, például az *-(i)a* és *-arius* szuffixummal alkotott terminusok (Schmitt 2010: 164):

latin	német	francia	angol	spanyol
<i>Technologia</i>	<i>Technologie</i>	<i>technologie</i>	<i>technology</i>	<i>tecnología</i>
<i>Demographia</i>	<i>Demographia</i>	<i>démographie</i>	<i>demography</i>	<i>demografía</i>
<i>-arius</i>				
<i>Functionarius</i>	<i>Funktionär</i>	<i>fonctionnaire</i>	<i>functionary</i>	<i>funcionario</i>

A latin szóalkotás elemeit (képzőket, előtagokat) jól reprezentálja a logisztikai szókincs. A magyar (és általában anyanyelvi) szakkifejezések létrehozásának két alapkövetelménye van: a monoszémia (egyértelműség; egy jelentés) és az egyszerűség (szimplifikáció). Kissé konkrétan fejti ki ezt a követelményt Grétsy László, amikor egyértelműségről, rövidségről és magyarosságról beszél. Nyakas Judit értekezésében szabatossgot, alkalmasságot, szemléletességet és helyeséget említ (Nyakas 2011: 37–38).

A szakirodalom részletesen foglalkozik a logisztikai terminológia használatával, a kommunikációs szituációt meghatározó tényezőkkel, a kölcsönös közlési folyamat funkcióival és a szakszókincs használói körével is. A logisztikai nyelv feldolgozásai (vö. Nyakas irodalomjegyzékét is) valóban funkcionálisak, hiszen nyelvtani (szóképzés), szociolingvisztikai és pragmatikai szempontból is vizsgálat alá veszik a szakszókincs egyes típusait és elemeit is, sőt az egyes szakszavak helyesírásával is foglalkoznak.

A mindenkori kommunikációs folyamatok (Nyakas 2011: 68) természetesen a színhelytől, a résztvevők szándékától stb. is függenek, illetve ebben a kontextusban vizsgálандók. Műfajaik is különbözőek lehetnek. Használói körük is többretegű: gyártók, kereskedők, szállítmányozók stb.

Grammatikai szempontból egyetlen példával vélem fontosnak foglalkozni, amely egy idegen szó nemzetközi képzővel való továbbképzésével fejez ki meghatározott cselekvést. A szó: *konténerizáció*. Az alapszó *konténer* jelentése eredetileg 'tartály'. Tövében a latin *teneo* 'összefog, összetart' ige található. Ma már európai vándorszónak tekinthető, amely nyelvünkben angol hatásra terjedt el. Az alapszóhoz ugyancsak nemzetközi igeképző hozzáadásával ige, majd újabb latin képző adaptált formájával az igével kifejezett cselekvés folyamatát jelentő főnév.

Szépen mutatja a latin alapú, de sem a klasszikus, sem a középkori latinban nem létező szó jelentéssel való megtöltését. A másik példa: *komissiózás*. Logisztikai jelentése: 'a raktározási folyamat modellje; az áruválaszték összeállítása (vö. Nyakas 2011: 108). Itt megint latin szó az alap, mégpedig a *mitto* 'küld' ige igekötős alakja: *committo*, amelynek számos jelentése közül az 'elkezd, elintéz, elrendel' (Finálnál a 3. jelentés) ragadható ki. A magyar köznyelvben a *komissió* a 20. század második feléig 'megbízás vminek a vásárlására, elintézésére, illetve ilyen tennivaló' jelentésben élt (az ÉKSz bizalmas, ritka minősítéssel közli). Azok közé a szakterminusok közé tartozik, amelyeknek speciális jelentését meg kell tanulni.

Valószínűleg érdemes volna a szakszókincsek több elemét történeti-szemantikai szempontból tüzetesen megvizsgálni. Egyrészt rá lehetne mutatni az eredeti és az anyanyelven kifejezett szavak mögötti szemléleti háttérre, gondolkodásmódra, valamint a szóalkotási folyamat egyes általános vagy kevésbé megszokott módjaira is.

Irodalom

- DudEt 1963 = *Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Günther Drosdowski, Paul Grebe und weiteren Mitarbeitern der Dudenredaktion. Mannheim: Dudenverlag.
- ÉKSz 1972 = *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Finály 1884 = *A latin nyelv szótára*. A kútfőktől a legjobb és legújabb szótáriradalomra támaszkodva. Összeállította Dr. Finály Henrik. Budapest: Franklin Társulat.
- Hajós László – Pakurár Miklós – Berde Csaba 2007: *Szervezés és logisztika*. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház.
- Heyse 1910 = *Dr. Johann Christian Aug. Heyses allgemeines verdeutschendes und erklärendes Fremdwörterbuch...* Neunzehnte Original-Ausgabe. Hannover–Leipzig.
- Nyakas Judit 2011: *A magyar logisztikai szaknyelv vizsgálata*. PhD-értekezés. Veszprém.
- Schmitt, Christian 2010: *Die Bedeutung des Lateins für die sprachliche Europäisierung. Handbuch der Eurolinguistik*. Hrsg. von Uwe Hinrichs. Harrasowitz Verlag. Wiesbaden, 137–170.
- Suetonius 1964: *Caesarok élete. Tizenkét életrajz*. Fordította Kiss Ferencné. Harmadik könyv. Tiberius. Budapest, 14–37. Online: vmek.oszk.hu/03200/03264.html.
- TESz = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lektorálta: Nyomárkay István